

ETNOLOGIE, FOLCLOR MEDIA ȘI LECȚIA DE ISTORIE: CÂTEVA REFLECȚII¹

CORINA IOSIF

Muzeul Național al Țăranului Român, corinaiosif@yahoo.com

Abstract

The current dynamics of ethnology in East European countries can be analyzed both from the point of view of the relationship between the discipline and its own history (in the version of folklore studies, closely related to national constructs) and from the point of view of anthropology only being accepted in Eastern universities after the fall of communism. The dialectic of the relationship between ethnology and anthropology (with all their "national" or "colonial" and even "post colonial" varieties) would, however, be particularly sought in the complex and nuanced relationship between ethnology and history.

Among the many perspectives that would allow approaching this topic, I will limit myself here to a less frequently researched one. I propose a preliminary investigation of the elaboration of an ethnological discourse destined for media coverage, subsumable today in a section of the media called "folklore". The benefit of this approach has an advantage: it opens for the reader the access to the mechanisms of construction and

¹ Acest text face parte dintr-o serie de publicații ca rezultat al proiectului de cercetare intitulat *Cultura națională și avatarul ei folclorul. Un studiu al formelor, metamorfozelor și funcției folclorului ca domeniu al culturii media în România*, cercetare găzduită de Muzeul Național al Țăranului Român. Este vorba, deci, despre o parte dintr-o cercetare mult mai extinsă, care este încă în curs de desfășurare. În mod particular trebuie însă să menționez că primele discuții despre relația de complementaritate complexă și nuanțată dintre etnologie și istorie le-am avut cu profesorul Zoe Petre, în anii 2000-2001. Legat de aceste discuții mi s-a conturat cu mai multă claritate necesitatea inițierii a două cercetări: prima viza chestiunea unei istorii a practicii etnologice în perioada regimului comunist și s-a materializat în proiectul de cercetare intitulat *The Practice of Ethnology Under the Communist Rule: The Romanian Case*, (început în 2002 și finanțat între 2006-2007 de Wenner-Gren Foundation) la care au mai participat Otilia Hedeșan (Univ. de Vest, Timișoara) și Gabriel Troc (UBB Cluj). A doua este cea care stă la baza proiectului menționat la începutul notei.

refinement of the folklore's discourse, as it has already been used as a tool of national policies expressed as media discourse.

Keywords: ethnology, folklore, anthropology, history, media, Eastern Europe.

În anii 90, când mi-am început formarea în etnologie, în lumea științelor socialului din România începuseră să se producă schimbări. Una dintre cele mai importante a fost intrarea antropologiei în câmpul universitar, iar această intrare a pus în lumină, poate mai explicit ca niciodată înainte, locul pe care folcloristica l-a îndeplinit în legătură cu politica statului națiune și rolul pe care această disciplină l-a avut și continuă să-l dețină și astăzi în cadrul a ceea ce este numit generic în România, științelor umaniste. A fost un proces care a marcat, asta se știe, toate țările din estul Europei.

Discuția despre relația cu limite difuze dintre etnologie și antropologie sau dintre folcloristică și etnologie este în desfășurare². Sursele cultural-istorice ale acestor discipline fiind toate ancorate în studierea comunităților și societăților umane (fie ele « specifice » fie ele « exotice ») sunt bine cunoscute. Un lucru însă este cert și anume că nimănui nu i-ar da prin cap să numească astăzi "antropologie" folcloristica herderiană. Dar poate că nu în dialectica raportului în care se află una cu cealaltă etnologia și antropologia (cu toate varietățile „naționale” sau (post)“coloniale” ale acestora) ar merita căutate în primul rând premisele evoluției actuale ale etnologiei într-un stat ca România, ci, mai degrabă în

² Nu este momentul de a relua aici extensiv discuția dintre folcloristică și antropologie într-un spațiu cultural și politic ca acela al Europei Centrale, al celei Orientale și ca acela al Balcanilor în perioada definită, de regulă, ca fiind « de tranziție » ; acesta este un subiect deja intens dezbătut. Doar pentru a da câteva exemple, voi cita aici Laslo Kürti, *Homecoming affairs of anthropologists in and of Eastern Europe*, „Anthropology today”, vol. 12, 3, 1996, p. 11-15; Bojan Baskar, *L'anthropologie sociale dans l'« autre Europe »*. *Incertitudes et désagrèments*, „Repères”, 31, 1998, p. 113-128; Vintilă Mihăilescu, *Fascinația diferenței*, București, Paideia, 1999. De altfel, V. Mihăilescu a fost preocupat sistematic de raportul dintre etnologie și antropologie în țările Europei de Est. O lucrare de referință în această privință rămâne volumul *Studying people in the People's Democracies II. Socialist Era Anthropology in South-East Europe*, Vintilă Mihăilescu, Ilia Iliev and Slobodan Naumović (eds.), in the series Halle Studies for Anthropology in Eurasia, vol. 17, LIT VERLAG, Berlin, 2008.

relația complexă și nunățată în care această disciplină continuă să existe în raport cu istoria.

Necesitatea racordării discursului etnologic la cel istoric are un precedent marcant, cel francez. Apariția revistei *Ethnologie française*, prin chiar proiectul ei imaginat de etnologul Jean Cuisenier a cuprins, în mod complementar atât studii de etnologie cât și studii de istorie. Istoricul André Burguière analizează excelent din acest punct de vedere importanța revistei menționate³: „Ethnologie française : o revistă de dialog între etnologi și istorici. Pentru a da acestor publicații cea mai bună vizibilitate științifică, și pentru a face cunoscută cât mai bine munca centrelor de cercetare asociate muzeului⁴, Jean Cuisenier a fondat o nouă revistă, *Ethnologie française*, care s-a impus foarte rapid în Franța, ca și în străinătate, ca una dintre cele mai bune reviste de etnologie. Revista întorcea spatele tradiției folcloriste care vehiculase multă vreme, chiar și prin etnografii cei mai inspirați, mitul unei cunoașteri populare imemorabile, moștenitoare a culturii celtice, refugiată și conservată în lumea țărănească. Susținut de noua generație de cercetători investiți în etnologie, Jean Cuisenier a privilegiat studierea caracterelor originare dar și pe cele ale al mutațiilor culturii populare ; în dimensiunile sale rurale dar și urbane, țărănești, dar și muncitorești. »⁵

Cei care s-au format în etnologie în România în primii zece ani de după căderea regimului comunist, se poate vedea astăzi, retrospectiv, au avut a opta, de fapt, fie pentru studiile de folclor (numite etnologie) și care dețineau o poziție de putere instituțională solidă în perisajul umanoarelor din România, fie pentru antropologie. A doua opțiune însemna, în principiu, formarea într-o universitate din străinătate în care disciplina avea deja istorie. Intrarea antropologiei (întâi sub formă de cursuri în cadrul facultăților de sociologie mai ales, apoi, după anii 2000, în cadrul

³ Într-un studiu publicat în cadrul unui dosar documentar consacrat lui Jean Cuisenier, coordonat de Nicolas Adell (Université Jean-Jaurès, Toulouse) și Martine Segalen (Université Paris-Nanterre) ; vezi referința completă a textului în nota 5.

⁴ Aici este vorba despre *Musée national des arts et traditions populaires*, fondat în 1937 de Georges-Henri Rivière și închis publicului în 2005 (nota mea).

⁵ André Burguière, *Entre anthropologie et histoire, l'œuvre de Jean Cuisenier*, în *Bérose - Encyclopédie internationale des histoires de l'anthropologie*, Paris, 2020. URL Bérose : article2028.html . Traducerea citatului îmi aparține.

unor formațiuni masterale) în mediul universitar românesc s-a produs lent, iar din punct de vedere instituțional această disciplină a continuat până astăzi să se plaseze pe o poziție inferioară folcloristicii.

În toată această perioadă incompatibilitatea, cel puțin metodologică (ale cărei surse politico-ideologice erau oricum bine cunoscute) dintre studiile de folclor și noua realitate socio-culturală dinamică a devenit din ce în ce mai evidentă. E o problemă care preocupă activ nu numai generațiile (deja) vechi de etnologi, cei care au apucat să trăiască perioada comunistă ca adulți în plină activitate profesională ci, mai ales, generațiile (din ce în ce mai) tinere cărora inadecvările dinre etnologia herderiană (folcloristică) și antropologie (aflată, la rândul ei în plină reconfigurare post-colonială) le-a pus probleme nu numai ideologice ci și, mai important de spus, metodologice⁶.

Dintre multele perspective care ar permite abordarea acestui subiect, mă voi rezuma aici la una mai puțin frecventată, dar care, în producția ei discursivă poate fi semnificativă pentru înțelegerea relației pe care etnologia a întreținut-o deopotrivă cu istoria în general și în particular cu propria istorie. Este vorba despre investigarea, chiar și cu caracter preliminar a procesului de elaborare a unui discurs etnologic destinat mediatizării, subsumabile astăzi domeniul media denuit generic „folclor”. Este o perspectivă care poate oferi, cred, date și mijloace inclusiv pentru o evaluare mai nuanțată a raportului dintre etnologie (folcloristică) și antropologie în România de astăzi.

În recadrarea raportului (disciplinar și politic) dintre demersul etnologic și cel antropologic, tipul de produse media mai sus amintite a

⁶ Pentru a da doar câteva exemple, Stefan Dorondel & Stelu Șerban, *Social anthropology in Romania after 1990: Shifting Frames*, in “Ethnologia Balkanica” 17 Lit Verlag, 2014 ; și datând din aceeași perioadă, Petko Hristov, Anelia Kassabova, Evgenia Troeva, & Dagnosław Demski, (eds.), *Contextualizing Changes: Migrations, Shifting Borders and New Identities in Eastern Europe*, Sofia, Paradigma, 2015. Pentru etnologia de limbă română, și dovedind același fel de preocupare, menționez două studii recent apărute: *Dilemele actuale ale etnologiei. De la descrierea contextelor culturale la misiunea de salvare și arhivare a materialului cules* semnat de Maria Mateoniu-Micu și *Memorie și selecție în arhivele de folclor* al cărei autoare este Laura Jiga Iliescu, ambele publicate în 2020, în volumul *Arhive și Cunoaștere*, C. Iosif, F. Bohîlțea Mihuț, D. Zaharia (coord), la Editura Universității din București.

rămas destul de departe de atenția cercetătorilor. Fără îndoială, studiile media nu se intersectau, în principiu, până la schimbarea de regim politic de după 1989, cu cele de etnologie. O privire retrospectivă însă asupra istoriei disciplinei, cel puțin ca domeniu al studiilor culturale de limbă română, face indispensabilă evaluarea actuală a dinamicii disciplinare a etnologiei fără a ține cont de larga expunere mediatică a ceea ce, tot ca produs media se numește „tradiții”; acesta se materializează sub formă de evenimente performativ-mediatic ce pot fi clasate ca „folclor”, dar și sub formă de discurs mediatic al cărui conținut este legitimat de etnologie.

Așa cum observam într-un studiu anterior, chiar din proiectul inițial al producțiilor radiofonice⁷ interesul pentru culturile rurale, respectiv pentru cele definind lumea satului ca sursă a culturii naționale se divide în două arii mediatic disticte⁸: una corespunzând, din punct de vedere tematic și metodologic sociologiei intervenționiste⁹ și care avea un caracter pedagogic și emancipator declarat¹⁰, cealaltă care valorifica tema

⁷ Societatea de Radio a început să emită în 1928. Dezvoltarea radiofoniei în România a făcut parte dintr-un proces care a caracterizat întreaga Europă între cele două războaie. Prima emisiune a Radio France, destinată publicului larg, a avut loc în decembrie 1921, iar în 1930 ia ființă *l'Institut National Belge de Radiodiffusion* INR. British Broadcasting Company (BBC) începe să emită în 1922, iar din 1927, aceasta, sub numele de *British Broadcasting Corporation* va deține monopolul emisiei radio. Utilitatea militară, politică, dar și comercială a radiofoniei se făcuse deja simțită de la începutul secolului și, mai ales, în timpul Primului Război Mondial (Stephen Lovell, *op.cit.*, pp. 17-18, cu referire mai ales la Rusia). În România, până după instalarea regimului communist, în 1948, marile domenii ale radiofoniei erau deja conturate, iar experiența profesională acumulată până la schimbarea de regim politic, a fost valorificată și diversificată inclusiv în perioada regimului comunist.

⁸ Mulțumesc aici biroului *Arhiva scrisă* din cadrul *Societății Române de Radiodifuziune*, care îmi găzduiește cercetările de arhivă necesare proiectului intitulat *Cultura națională și avatarul ei, folclorul. Un studiu al formelor, metamorfozelor și funcției folclorului ca domeniu al culturii media în România*, găzduit de Muzeul Național al Țăranului Român. Documentarea a fost făcută pe materiale datând din perioada 1925-1945.

⁹ Dimitrie Gusti a fost chiar de la înființare membru în Consiliul de administrație al Societății de Radiodifuziune și președintele acesteia între 1929 și 1931.

¹⁰ Tot Dimitrie Gusti formulează în documentul administrativ intitulat *Dare de seamă a Consiliului de Administrație*, din 1930, pentru 1929, doc. 3/1930, Arhiva Scrisă a SRR, importanța constituirii a două categorii de programe: cele care însumează „sănătate și cultură populară” și cele de „literatură, limbă și folclor”. Acest document sugerează deja clasarea emisiunilor destinate lumii rurale împreună cu altă categorie de emisiuni

„tradițiilor” ca domeniu deja constituit al folcloristicii și care avea ca obiectiv popularizarea, diseminarea și dezvoltarea culturii „naționale” ca domeniu al culturii savante, având ca sursă principală culturile țărănești definite ca „tradiții” și „folclor”¹¹. Această deja categorie de emisiuni este cea care a fost creuzetul unui tip de discurs (mediatic) menit a fi de largă circulație (care viza ca public-țintă inclusiv mediile rurale) și care a formulat, a pus în scenă și a diseminat reprezentări ale specificului național ca produs media¹². Temele recurente ale acestui tip de discurs sunt cea a „autenticității”, sau cea a „purității” (vezi cea a originarității detașată de dinamica inerentă istoriei) și, mai ales, cea a „specificității”. Li se alătură tema „pitorescului”, ce poate fi lesne asociată celei specificității, dar care miza, din nou, pe racordarea directă a temei specificității culturale la cea a ancestralității „vii” eludând astfel, mai explicit sau mai disimulat asumarea caracterului dinamic al istoricității culturii.

Această manieră dihotomică de construire a discursurilor ce reprezentau și reconstruiau astfel mediatic conceptul de tradiții a avut ca efect imediat, cel puțin la nivel discursiv, decuplarea conceptului de ruralitate – înțeles ca realitate sociologică destinată emancipării culturale, tehnice, societale, politice, etc –, de cel de tradiții – înțeles ca sursă originară și incontestabilă prin perenitatea și specificitatea ei, a culturii naționale. Odata pusă în fapt, această decuplare a deschis larg

educative radiofonice sub numele de „cultură populară”, iar pe cele de „folclor” în clasa emisiunilor educativ-culturale alături de limbă și literatură.

¹¹ Dau aici doar câteva titluri de emisiuni radio, difuzate în primii ani ai radiofoniei românești: *Dansurile noastre populare* (1932, Flora Capsali), *Folclorul și literatura cultă și Ce este folclorul* (1932, Artur Gorovei), *Folclor muzical* (1932, G. Breazul). *Aportul folclorului în poezia românească* (1933, Ion Pillat), *Dorul în creația poporană* (1934, N. Crevedia), *Ideea destinului în poezia populară* (1934, Dan Botta), *Sensul dramatic al poeziei populare* (1934, ciclul Universitatea Radio, Dan Botta), *Specificul oltenesc* (1934, ciclul Universitatea Radio, Radu Gyr), Majoritatea titlurilor menționate aparțin ciclului de emisiuni intitulat Conferințele Radio.

¹² Folclorul media „poate fi definit ca un sistem de modele (sau tipare, formule, scheme, rețete) performative de discurs cultural – vizual, sonor, muzical, narativ – făcând referire, în diverse maniere, la un percept „specific național” și exprimat prin trimiterea recurentă la „tradiții” de cultură populară.” C. Iosif/A.T. Sîrbu, „Specific național” și folclor media in *Enciclopedia imaginariilor din România. V Imaginar și patrimoniu artistic*, coord. Liviu Malița, Polirom, 2020, pp. 249-267, p. 249.

posibilitățile manipulării ideologice (și implicit metodologice) a reprezentării culturilor locale țărănești; aceste arii culturale locale, încep, la nivel discursiv, să funcționeze ca reprezentări ideologice ale unui macrosistem rural „național”, frontierele „local”-ului¹³ delimitând de data aceasta națiunea, și nu „locul” sau „regiunea”.

Discursul radiofonic în prima sa etapă (mă refer aici, cu aproximație, la perioada de timp cuprinsă între anii 1930 și 1945) vine să consolideze politicile identitare care au stat la baza construirii discursului național (istoric și cultural) chiar de la începuturile sale, cele ale fondării statului român modern. Căci așa cum istoria ca disciplină avea sarcina de a dovedi continuitatea istorică a existenței românești în limitele spațiului geografic delimitat de frontierele statului națiune, folcloristicii îi revenea datoria de a dovedi specificitatea (vezi unitatea) culturală delimitată de aceleași granițe geografice și cultural-politice.

Tema de discuție propusă aici este însă mai puțin logica de elaborare a discursului amintit (de altfel acesta este un subiect care are deja în urmă o întreagă istorie analitică și interpretativă) ci felul în care mediatizarea a putut influența reproducerea ca practică socială a acestui discurs politic de origine savantă. Mă voi rezuma aici, mai ales din rațiuni de spațiu dar și condiționată fiind de etapa în care se află cercetarea mea, doar la expunerea și analiza succintă a câtorva exemple de punere în scenă mediatică, pe noua cale, exclusiv orală a radiofoniei, a unei problematice subsumabile, de facto folcloristicii ca disciplină. Interesul acestui fel de abordare constă mai ales în decriptarea originii efectelor pe care o astfel de diseminare la scară națională a discursului identitar (narativ) asupra statului-națiune le-a avut în reproducerea pe scară la fel de largă a acestui discurs ca practici narrative te tip identitar¹⁴.

¹³ Arjun Appadurai, *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*, Minnesota, University of Minnesota Press, 1996.

¹⁴ Vezi în această privință de asemenea câteva texte publicate anterior, ca: *Școala Sociologică de la București în emisiuni radio din România interbelică. Primii ani: 1932-1933* în Zoltán Rostás, Theodora-Eliza Văcărescu (coord.), *In honorem SANDA GOLOPENȚIA*, Editura Spandugino, București, 2020, pp. 506-528; „Tradițiile” de la folcloristică la produs media și începuturile radiofoniei în România, în Corina Iosif, Florica Bohîlțea Mihuț, Daniela Zaharia (coord.), *Arhive și Cunoaștere*, Editura Universității din București, 2020, pag. 217-232; Corina Iosif/Adrian T. Sîrbu, „Specific național” și folclor media în *Enciclopedia*

Chiar și în urma unei priviri superficiale asupra producției radiofonice acumulate de la debutul radiofoniei în România și până la instaurarea regimului comunist, cel puțin la nivelul discursului asupra identității naționale, această producție poartă din plin semnele diseminării narațiunii asupra specificului național, în ipostaza sa herderiană de cultură savantă, în rândurile unui public consumator de media în plină formare. Această producție poartă, de asemenea, semnele premiselor intrării acestei narațiuni în practici culturale locale. Este un proces ce se va definitiva în timpul regimului comunist, în interiorul proiectului politic al culturii de masă. În primii ani ai radiofoniei însă, acest discurs a pus în circulație largă, așa cum aminteam mai sus, concepte precum „autenticitate”, „specific național” (cu corolarul său „pitoresc”), „tradiții”, „folclor”, care, ușor de desprins din contextul teoretic disciplinar inițial, au coagulat destul de curând structuri narative și forme stereotipate de limbaj mediatic. Această observație este cea care a ghidat, în principal identificarea emisiunilor la care m-am oprit.

Alegera celor câteva fragmente de emisiuni pe care le-am reținut ca exemple pentru studiul de față, nu a fost rodul unei selecții riguroase. Stadiul în care se află acum cercetarea¹⁵ nu mi-a permis această abordare. Selecția este făcută însă dintr-un număr însemnat de difuzări fie în cadrul programului *Conferințelor Radio*, fie în cel al *Orei satului*, sau al *Cronicii artistice* și au cel puțin un numitor comun: logica coerentă și unitară de difuzare a unor prelegeri aparținând intelectualilor reprezentativi ai perioadei interbelice, până la momentul instaurării regimului comunist. Nu în ultimul rând aceste emisiuni puneau în circulație un tip de limbaj și de expresie culturală reprezentând narațiunea cultural acceptată și politic validată în acea perioadă a discursului asupra identității naționale.

Diferența dintre autentic și non-autentic, care a fost și a rămas și astăzi o discuție deschisă¹⁶ va intra chiar de la începutul emisiilor

imaginarilor din România. V Imaginar și patrimoniu artistic coord. Liviu Malița, Polirom, 2020, pp. 249-267.

¹⁵ Accesul în arhivele SSR și TVR, în care îmi desfășor cercetările a devenit imposibil începând cu luna martie 2020 datorită situației create de epidemie.

¹⁶ De la Herder și Rousseau până astăzi identificarea autenticității, vocabularul acesteia, etica ei și politicile care o pun în lucru realimentează periodic în mediile științifice și nu numai, discursul asupra acestui subiect. (vezi, de exemplu, Regina Bendix, *In Search of*

Societății Române de Radiofonie printre subiecte de interes ale prelegerilor radiodifuzate.

În 1932, într-o emisiune intitulată „Dansurile noastre populare”, coregrafa și profesoara Floria Capsali, colaboratoare a lui Dimitrie Gusti și fondatoarea dansului de caracter în România, definește „autenticitatea” în legătură cu dansurile țărănești, și prin comparație cu dansul scenic, cult, fără însă a menționa explicit termenul, acesta fiind disimulat în conceptul de „puritate”:

“Când spun dansuri sau jocuri populare mă refer exclusiv la dansurile jucate de țărani la horele și datinele lor, nici decum la dansurile naționale importate la orașe de cercetători fără pregătire și fără memorie, care în drumul spre oraș îmbogățesc dansul pur prin propria lor fantezie și din dans popular îl transformă într’un prost stil de dans oarecum artistic denumindu-l „dans național.

Dansul catalogat din punct de vedere etnic: se împarte în două categorii: întâi „dansul popular” și al doilea „dansul de caracter”.

Dansul popular este cel ce izvorăște din însăși sufletul poporului, străbătându-i din generație în generație, întreaga lui viață. El este strâns legat de obiceiuri, de religii și de toate manifestările sufletești, ritmând elementele caracteristice ale fiecărui popor.

Dansul de caracter este „dansul cult”, dansul artistic sau teatral, inspirat și bazat pe cel popular. El este alcătuit dintr’un tot decorativ pe care-l posedă poporul, dansul de caracter nu este alt ceva decât reprezentarea, ilustrarea artistică a ritmului civilizației unei națiuni”.¹⁷

Este evidentă nevoia de a delimita culturile coregrafice țărănești de diversele practici scenice, în primul rând datorită faptului ca spectacularizarea non-rurală, ca formă incipientă a mediatizării declanșă simultan un proces de hibridizare a practicilor culturale locale și făcea astfel din ce în ce mai evidentă formularea unor diferențe de tot felul dintre culturile țărănești și omologul lor scenic, folclorul.

Într-o prelegere radiofonică din 1945, intitulată *Rostul Muzeului Satului Românesc*, Dimitrie Gusti definește extrem de clar începuturile unui proces de patrimonializare, care ulterior în timpul regimului comunist dar și după aceea, avea să ducă la deplasarea sursei de legitimare a

Authenticity. The formation of folklore studies, Wisconsin, University of Wisconsin Press, Madison, 1997).

¹⁷ Arhiva RSS, dosar 1932/4, document 18, 5 pag, difuzat în 23 ianuarie 1932, fila 1. Document dactilografiat, text semnat (olograf) de autoare.

autenticității dinspre culturile locale (dinamice, deci greu de clasat fără resturi ca sisteme socio-culturale „tradiționale”), înspre structuri instituționale (statale) strategice ale construcției identitare, făcând din acestea, garanții autenticității. La vremea aceea, acest proiect racorda politicile cultural-identitare din România la o actualitate sociologică vest-Europeană în desfășurare. (Trebuie spus însă, că sociologia de tip intervenționist a Școlii gustiene era departe de demersul folcloristicii, mai precis de sugestia de atemporalitate a tradițiilor pe care ideologia folcloristicii ca disciplină o producea.)

„Muzeul Satului Românesc are deci rostul acesta de a fi un loc unde se depozitează întreaga zestre de documente autentice, colectate în timpul cercetărilor făcute în sate. Aceasta nu înseamnă că ne aflăm în fața unui simplu depozit, în care colecțiile stau la păstrare, și la îndemâna oricărui cercetător ar vrea să le cunoască mai îndeaproape. Un Muzeu este, dimpotrivă, un mijloc de a înfățișa astfel colecțiile pentru ca din ele să se desprindă o învățătură, plăcută și foarte sugestivă, pentru marele public vizitator. În afară deci, de o valoare pur științifică, Muzeul Satului Românesc tinde să fie și un adevărat Muzeu modern, adică o permanentă lecție vie și intuitivă menită să atragă luarea aminte a opiniei publice și să arunce în circulație o serie de probleme și de lămuriri cu privire la viața noastră socială”.¹⁸

Nu conținutul acestei expuneri atrage însă atenția din perspectiva prezentului demers ci, în principal, impactul pe care un astfel de discurs îl putea avea asupra unui auditoriu care, cel puțin statistic vorbind, era în proporție de optzeci la sută de populație rurală într-o Românie care de abia se putea dovedi pe sfert alfabetizată. Chiar dacă trebuie ținut cont că ponderea receptării difuziunii radiofonice era de găsit mai cu seamă în mediul urban, în jurul anilor 1935 dezvoltarea rețelelor radiofonice era extrem de rapidă.¹⁹

Ideea atemporalității culturilor „tradiționale” este însă de regăsit în majoritatea producțiilor radiofonice din perioada care ne interesează aici și este configurată în interiorul diferitelor varinate de discurs savant

¹⁸ Arhiva scrisă SSR, dosar 1936/14, doc 39. Dimitrie Gusti, *Rostul Muzeului Satului Românesc*, programul *Universitatea Radio*, 8 pagini, difuzat în mai 1936, fila 2. Document dactilografiat, nesemnat.

¹⁹ În 1932 România avea un procentaj de 0,4% de posturi radio la 100 de locuitori (Eugen Denize, *Istoria Societății Române de Radiodifuziune*, vol. I, part I. București, Editura Casa Radio, 1998, p. 94) iar în 1933 avea 85.375 abonați, ceea ce însemna 4,57 de posturi la mia de locuitori (*Ibidem*, p. 95).

asupra „tradițiilor”. Unul dintre ele conectează simbolic, dar și din punctul de vedere al conținutului lor, culturile țărănești la o ancestralitate nedeterminată sau la una definită la modul general, ca fiind „antică”.

Într-o prelegere radiofonică din 1938, compozitorul Sabin Drăgoi leagă, într-un singur paragraf al expunerii trei concepte pivot ale discursului identitar: autenticitate, puritate etnică, antichitate.

„Trecând acum la muzica creiată de geniul poporului: doine, balade, dansuri, etc. originea și valoarea nu ne este greu de verificat și de apreciat, având noi la îndemână mijlocul de comparație și cântărirea purității etnice: Muzica tradițională. Dispunând noi de un considerabil deposit de muzică tradițională autentică, putem ușor măsura valoarea fiecărei piese, originea ei, gradul de puritate etnică sau de conținut străin și din culegerile ce mi-au fost dat să le înregistrez. Vă pot mărturisi că rezultatul este îmbucurător: Muzica românească are rezerve imense, cu rădăcini adânc înfipte în glia sufletescă a neamului nostru. [...] Elementul etnic există în muzica noastră, îl avem prin moștenire de la străbunii noștri cari au viețuit aici din antichități; popoarele neolatine întrucât mai au acelaș etnic le vine ca prin moștenire, dar o moștenire cucerită de străbunii comuni romani și mai târziu”²⁰.

Vechimea tradițiilor este definită frecvent ca „vremuri de demult” sau „vremuri imemorabile”, concepte care odată intrate în limbajul – radiofonic – uzual disociază prin practica lexicală temporalitatea (vezi istoricitatea) de conceptul de „tradiții”. Atemporalitatea „tradiției” astfel sugerată funcționează ca un corolar al „perenității” ei. Și, chiar dacă (mai ales în emisiunile legate de activitatea Școlii gustiene) dimensiunea istorică și dinamică a satului ca unitate socio-culturală este prezentă ca modalitate de abordare a ruralității, tipul de narațiune care conectează conceptul de „tradiții” cu cele de autenticitate și atemporalitate are o pondere mult mai mare; din cauza aceasta se poate presupune ca a avut un impact mult mai solid și de mai lungă durată asupra publicului. De altfel, evoluția acestui tip (de fapt stereotip) de narativizare a tradițiilor este lesne de recunoscut și în producțiile media de radio și televiziune din perioada comunistă.

²⁰ Arhiva scrisă SRR, dosar 1938/8, document 16, 17 pag., Conferință Radio cu titlu neprecizat, emisiuni din ciclul Universitatea Radio, autor Sabin Drăgoi, fila 16.

Doar pentru a da un exemplu din multe altele citez mai jos doua fragmente de emisiune, primul semnat de Emanoil Bucuța²¹, al doilea de pictorul Tache Soroceanu²²:

„Călătorim spre Miază-Noapte, pe aproape de hotarele Poloniei catolice, ca să aflăm cea mai curată și cea mai adâncă artă bizantină. – Nu suntem singuri. Toți străinii până la care a pătruns vestea acestor fără de asemănare rămășițe ale unei trecute străluciri, ne însoțesc. – In satele bucovinene ne întâmpină cu o vechime și o neschimbare de secole, țărani cu cojoacele înflorite, închenărate cu lână neagră, și țărance cu fotele întunecate sau portocalii cu un colț prins în brâu. – Stefan cel Mare i-ar cunoaște le-ar vorbi mai puțin stingherit decât noi. Sunt de atunci și es înaintea noastră puțin mirați de această năvală venetică, es ca niște mădulare și soli ai acelei lumi. – Farmecul Bucovinei este țesut mai cu seamă din acest fior al tradiției”²³.

„Cercetătorul neavizat, care vine în contact cu realizările artistului nostru rural, nu știe ce să prețuiască mai mult: spontaneitatea inspirației, bogăția uimitoare a invenției, soliditatea legăturii de ansamblu sau unitatea surprinzătoare a compoziției.

Nu tehnica dobândită prin stăruitoare și îndelungate inițieri, nu școala comandă aceste magistrale înfăptuiri ce depășesc învățătura, ci tradiția purtată de veacuri în sânge, în spirit, în simțirea complexă a unei individualități nealterate”²⁴.

În cel de-al doilea fragment de emisiune, sugestia caracterului peren și atemporal al tradițiilor este consolidată de ideea eredității culturale, care iată, de data acesta, este disociată de cea a antrenamentului educațional. Toate aceste tehnici de punere în scenă a conceptelor-pivot pe care le aminteam mai sus au intrat în practica uzuală a discursului radiofonic asupra tradițiilor și au consolidat odata în plus modelul herderian de construire a specificul național.

²¹ A fost un scriitor și bibliograf român, membru corespondent al Academiei Române. A colaborat cu Dimitrie Gusti, a fost fondatorul revistei *Boabe de grâu*, a fost cel care a predat pentru și a atribuit statutul de document sociologic fotografiei etnologice.

²² Pictor (1897-1969), dar și critic de artă și publicist, interesat de relația artistului cu societatea, membru fondator al asociației intitulate *Grupul nostru*.

²³ Arhiva scrisă SRR, dosar 1938/7, doc 73, 5 p. E. Bucuța, program neprecizat, titlul emisiunii *Cele mai frumoase drumuri din țară*, 5 pag., autor Emanoil Bucuța, fila 3.

²⁴ Arhiva scrisă SRR, dosar 1941/10, doc. 81, 2 p, Program – *Cronica artistică*, titlul emisiunii : *Arta noastră țărănească*, difuzată în 23 iulie, text semnat de Tache Soroceanu, fila 2.

Un ultim exemplu pe care îl dau aici este unul semnat de Romulus Vuia, și care, într-o emisiune difuzată în 1942 face legătura explicită între continuitate și specificitate ca două domenii fundamentale ale construcției naționale:

„Problema continuității noastre a fost tratată în trecut mai ales de către arheologi, istorici și filologi. Materialul etnografic, această arhivă vie a poporului nostru, nu prea a fost utilizat în această privință.[...] Aproape toți cercetătorii sunt de acord în a considera satul cu case izolate ca tip primitiv și inițial din care au putut evolua celelalte tipuri de sate. El se întâlnește în deosebi în regiunile muntoase, pe suprafețe netede și întinse ale platformelor unde predomină cultura fânețelor și creșterea vitelor. (fila 1)[...] Populația Munților Apuseni formează o unitate cu o civilizație populară străveche care se deosebește în multe privințe de cea a regiunilor înconjurătoare, nu numai în privința așezărilor cu case izolate, dar și cu case cu acoperiș înalt, ambele elemente ce se găsesc și în regiunea "Stari-Vlah" din vechea Serbie. E foarte probabil că avem de a face cu un vechi tip de așezare care s'a păstrat ca două "horsturi" în aceste două regiuni izolate, din epoca Ilirio-Tracă. Avem toate indiciile să afirmăm, că în Munții Apuseni s-a conservat un sâmbure arhaic, etnic și rasial (fila 4)"²⁵.

Dar repet, nu conținutul discursului (arhi-cunoscut) pe care radiofonia îl disemina este important de subliniat aici ci creșterea exponențială a publicului ascultător, ca și eterogenitatea categorială a acestuia. Reproducerea ca practică socială curentă a acestui discurs legitimat politic și diseminat pe scară largă, inclusiv și mai ales în mediile rurale țărănești este fenomenul cărui o astfel de analiză a construirii specificității naționale îi acordă aici atenție.

Beneficiul acestei abordări a produselor media, nu din perspectiva studiilor de comunicare, ci din cea a demersului etnologic, prezintă cel puțin avantajul de a deschide cititorului accesul către mecanismele de construire a discursului folcloristicii, cel ce a făcut istorie deja în cultura savantă de limbă română ca unealtă a politicilor naționale. Implicit, interpretarea cunoașterii „tradițiilor” prin intermediul analizei produselor media subsumabile acestei teme poate înlesni înțelegerea logicii actuale

²⁵ Arhiva scrisă SRR, dosar 1942/24, doc. 38, Programul Universitatea Radio, cu titlul emisiunii *Dovezile etnografiei în problema continuitatii noastre*, 16 file. Text semnat de Romulus Vuia, filele 1 și 4. Acest document, citit în direct de autor și difuzat în data de 30 decembrie 1942, poartă semnele (eliziuni din text) transformării unui text destinat inițial publicării, într-unul ce va fi lecturat unui public larg de ascultători.

de producție a acestei cunoașteri ca practică socială generalizată. Nu în ultimul rând, abordarea studierii tradițiilor (domeniu privilegiat, dacă nu exclusiv al etnologiei, respectiv al folcloristicii) prin intermediul producției media oferă cercetătorului o cale de alternativă de analiză istorică a culturilor țărănești; dinamica diacronică intrinsecă acestora fiind adesea ocultată de studiile de folclor, continuă să provoace discomfort metodologic până astăzi noilor generații de etnologi, celor interesați, spre exemplu, de conținutul marilor arhive etnologice din țară.